

Зміст

Вступ	5
Формування модерністських напрямів на початку ХХ століття. Німеччина та Італія	11
1. Творчий шлях Р. М. Рільке. «Сонети до Орфея» — вершина символізму	11
2. Німецький експресіонізм. Поезія	30
3. Терміни «авангард» / «авангардизм» та «модерн» / «модернізм» в історії літератури ХХ століття. Італійський футуризм як авангардний напрям.....	49
4. Естетизм Г. д'Аннунціо. Творчість Л. Піранделло	68
Перша світова війна та розвиток модерної літератури у 1920-1930-х рр. Німеччина, Франція, Австрія, Англія	85
1. Тема Першої світової війни в літературі та «втрачене покоління». А. Барбюс, Е. М. Ремарк	85
2. Ф. Кафка та модерністська європейська проза	98
3. Дж. Джойс та його роман «Улісс». Проза «потoku свідомості»	115
4. В. Вулф та проза «потoku свідомості»	134
5. Т. С. Еліот — поет і теоретик модернізму	156
6. Б. Брехт та «нова європейська драма». Читаємо «Матінку Кураж»	180
Розвиток модерної літератури у Центральній Європі	210
1. Читаємо роман Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка» ..	210
2. Читаємо роман К. Чапека «Війна з саламандрами»	228
3. Польська модерністська література міжвоєнного періоду: напрями та течії. Поезія Ю. Тувіма	247
4. Польська модерністська проза міжвоєнного періоду (З. Налковська, Я. Івашкевич, В. Гомбрович)	259
5. Доля і творчість Б. Шульца	276

Розвиток модерної літератури поза європейським світом (США та Японія)	298
1. Період американського «літературного ренесансу» модерної доби. Лірика Р. Фроста.....	298
2. Широкоформатна проза. Творчість В. Фолкнера	312
3. Читаємо американську драму: Ю. О'Ніл, «Пристрасті під в'язами»	331
4. Японська модерна література: новелістика Р. Акутагави	349
Література Франції та Іспанії. Сюрреалізм. Вплив екзистенціалізму на літературу	367
1. Дадаїсти та сюрреалісти — творці авангарду модерної епохи. Лірика П. Елюара.....	367
2. Читаємо «Поему про канте хондо» та «Циганське романсеро» Ф. Гарсії Лорки: фольклорні витоки, ліро-епічний характер книг, синкретизм образів	382
3. Читаємо «Планету людей» А. де Сент-Екзюпері	398
4. Читаємо роман «Сторонній» та драму «Калігула» А. Камю..	415
5. Творчість Ж.-П. Сартра та ідеї екзистенціалізму	440
Модерна доба у світлі утопій та антиутопій	458
1. Роман «Гра в бісер» Г. Гессе як метафора пізнання й самопізнання, ролі мистецтва й місії модерного митця	458
2. Джордж Орвелл та роман-антиутопія у літературі ХХ століття	475
Іменний покажчик	503

Формування модерністських напрямів на початку ХХ століття. Німеччина та Італія

1. Творчий шлях Р. М. Рільке. «Сонети до Орфея» — вершина символізму

* Взаємозв'язки життя і творчості Р. М. Рільке. Формування поета під впливом багатьох європейських культур. Його місце в австрійській літературі та світовій поезії. * Збірки раннього періоду (1895-1898). Неоромантична тематика. Імпресіоністичні стильові характеристики. * Збірка «Книга годин» (1899-1905). Тема самотності. Пантеїстичне світосприйняття поета. * «Вірші-речі» у збірках «Книга картин» та «Нові поезії» (1900-ті роки): предметна пластичність та символічність образів. Утвердження зв'язку людини зі Всесвітом і безвихідної самотності у світі людей (цикл «Про фонтани», «Той, що читає», «Той, що споглядає» зі збірки «Книга картин»). * Урбаністична тема у Р. М. Рільке (збірки «Книга годин», «Книга картин», «Нові поезії»). * Філософська глибина пізньої поезії («Сонети до Орфея» та «Дуїнезькі елегії», 1923). Прагнення до синтезу різних сфер буття («видимого» й «невидимого»). * Поетичне новаторство Рільке. Особливості символізму у його творчості. Його зв'язок з експресіонізмом у німецькій культурі.

Творчість австрійського поета Райнера Марії Рільке — яскравий приклад пошуку втраченого людиною відчуття світової гармонії у бурхливому вирі ХХ століття. Поезія Рільке відкрила європейській літературі нові обрії розвитку, увібравши в себе всі етапи складних мистецьких пошуків — від неоромантизму та імпресіонізму в епоху декадансу, через заглиблений у філософські та релігійні роздуми символізм зламу століть — до «нової речовості» (особливого стилю, котрий був сформований німецькомовною культурою як тяжіння до конкретики зображення на протигагу символістській розмитості, експресіоністському пафосу та схематизмові). Більшість дослідників вважають Рільке видатним поетом-

символістом (хоча в період його творчої зрілості символістський напрям у модерній культурі вже почасти сприймався як епігонський) та предтечею екзистенціалістських ідей, які невдовзі заволодують умами сучасників. На творчість Рільке глибоко вплинули модерні живопис, скульптура, архітектура та музика. Основою і вихідним пунктом поетичної еволюції Рільке була німецька класична література, зокрема романтична традиція. Разом із тим він активно засвоював і синтезував досвід романських та слов'янських культур. Звідси його спроби творити французькою і російською мовами. Із видатних митців ХХ століття австрієць Рільке — чи не найбільш космополітичний.

Р. М. Рільке (Rainer Maria Rilke, справжнє повне ім'я — Рене Карл Вільгельм Йоганн Йозеф Марія Рільке; 1875-1926) народився і ріс у Празі, але після того, як у молодості залишив її, ніколи надовго не повертався до рідного міста та навіть країни — Австрії. Помер 29 грудня 1926 року у Швейцарії, поблизу м. Монтре (санаторій Валь-Монт на березі Женевського озера) від лейкемії. Похований, за заповітом, у Рароні (Швейцарія). Частою зміною місця проживання та відсутністю у творчості так званих патріотичних мотивів пояснюється характеристика «космополіт», яка застосовується щодо Рільке досить часто, коли йдеться про його етнічно-культурну ідентифікацію. Зовнішня сторона поетового життя у біографії переважно зводиться до переліку появи нових книг, знайомств, подорожей різними країнами та заглиблень у різні культури.

Смисл філософської лірики Рільке зазвичай можна пояснити внутрішніми метаморфозами в душі митця. Адже, на відміну від зовнішніх перипетій, яких читачі практично не знаходять, як і відгуку на політичні події, сьогоденні обставини тощо, внутрішній досвід становив підґрунтя змін у його поезії. У своєму єдиному романі «Нотатки Мальте Лаурідса Брітге» (1910) автор вклав в уста оповідача (він же й головний герой-персонаж) знаменні слова про суть поезії: *«Бо вірші не є, як вважають, почуттями (почуття з'являються в нас рано) — а досвідами. Задля одного-єдиного рядка треба побачити багато міст, людей і речей, треба знатися на тваринах, треба відчувати, як літають птахи і знати рух, яким маленькі квітки розкриваються вранці. Треба вміти пригадувати шляхи в незнаних місцинах, несподівані зустрічі й наближення*

розлук — дні дитинства... <...> ...і цього ще далеко не досить, коли смієш думати про це»¹.

Показною «неактуальністю», перебуванням поза сьогоденням, ідеологіями та спрощено сприйнятою конкретикою пояснюється складний шлях австрійського поета до українського читача: перші переклади в Радянській Україні (де від мистецтва вимагалася передусім «партійність») з'явилися лише в добу «відлиги», хоча українські поети «розстріляного відродження», а потім діаспори перекладали Рільке ще від 1920-1930-х років: першими перекладачами були Микола Зеров, Майк Йогансен, Богдан-Ігор Антонич, Остап Луцький, Юрій Клен, згодом над перекладами плідно працювали Леонід Мосендз, Михайло Орест, Юрій Шевельов, Олег Зуєвський, Богдан Кравців, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Василь Стус, Мойсей Фішбейн, Олег Жупанський, Юрій Андрухович, Юрій Прохасько та інші. Українські переклади з Рільке вперше вийшли окремою збіркою під назвою «Речі й образи» у 1947 р. в еміграції (пер. Богдан Кравців).

Про зв'язки Рільке з Україною писали Євген-Юлій Пеленський (у 1935 р.), Олекса Ізарський (у 1952-му), Дмитро Наливайко (1960-1980-ті) тощо. Рільке мав великий вплив на модерну поезію різних народів, у тому числі й на українську. З Україною його пов'язували глибокий інтерес до її культури (хоч він і вважав Україну невід'ємною частиною «Русі» та сприймав побачене крізь призму російської культури) та незабутні враження від подорожі у травні — серпні 1900 року. Вони позначилися на циклі «Книга життя чернечого» («Das Buch vom mönchischen Leben» — цикл увійшов у збірку «Книга годин» як перша книга), на збірці «Книга годин» у цілому, а також на книзі коротких оповідань «Про Господа Бога та інше» (1900; передусім два оповідання з української тематики — «Як старий Тимофій умирав співаючи» та «Пісня про правду»). Враженнями цієї подорожі нав'яні вірші Рільке із «Книги прощ» («Das Buch von der Pilgerschaft» — друга частина «Книги годин»), зокрема вірш «Карл XII, шведський король, їде степами України». Зацікавившись «Словом о полку Ігоревім», Рільке переклав його у 1902–1904 роках (опубліковано 1930 року).

¹ Рільке Р. М. Нотатки Мальте Лявридса Бринге: роман / пер. з нім. Юрко Прохасько. Київ: Грані-Т, 2010. С. 33.